

SHARQ MAMLAKATLARIDA PATSIFISTIK HARAKATLAR (HINDISTON MISOLIDA)

Maftuna Bobomurodova

*Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti tarix
yo'nalishi 2-kurs magistranti*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Sharq mamlakatlaridagi patsifistik harakatlar Hindiston misolida korib chiqilgan. Xususan, Britaniya Hindistonidagi pushtunlar yetakchisi Abdulg'afforxon hamda hindlar yetakchisi Mohandas Karamchand Gandining siyosiy faoliyatidagi patsifistik qarashlar mazmun-mohiyati o'z ifodasini topgan.*

Kalit so'zlar: *„Suvari an'anasi“ , dxoti , Amadu Bamba , Salim Suvari , Vegetarizm da'vo , Lev Tolstoy , „Vanden“*

Tarixdagi musulmon harakatlar patsifizmi musulmon teologiyasi bilan bog'langan, biroq Muhammad alayhissalom davridan buyon urush islom tarixining ajralmas qismi bo'lib, iymonni himoya qilish va hamda islomni yoyish uchun xizmat qilgan. Tinchlikka da'vat va uni saqlashga harakat islom dinining muhim jihati bo'lib, musulmonlar tinchlikka va barcha muammolarni tinch yo'l bilan hal qilishga intilishga da'vat etiladi. Biroq Qur'on va hadisdagi ta'limotlar, agar urush oqlanishi mumkin bo'lsa, Vatanni hamda dinni himoya qilish uchun urush olib boorish mumkin. Jeyms Tyorner Jonsonning fikricha, islomda patsifizmning yagona me'yoriy an'anasi yo'q.

Hijrat safaridan oldin Muhammad alayhissalom Makkada o'zining muxolifatiga qarshi zo'ravonliksiz kurashgan. Faqat madinaga hijratdan keyin Qur'on vahiylari ko'proq haq din va iymon yo'lida mushriklar bilan kurashishga da'vat etgan. O'z-o'zini himoya qilish uchun jang qilish Qur'onga ko'ra, nafaqat qonuniy, balki musulmonlar uchun farz hisoblanadi. Ammo Qur'onda aytilishicha, agar dushmanning dushmanligi to'xtasa, u bilan kelishish hamda boshqa urushmaslik joizdir.

“Men senga shunday qurol beramanki, politsiya ham, armiya ham unga qarshi tura olmaydi. U payg'ambarning qurolidir, lekin siz bundan bexabarsiz. Bu qurol sabr va adolatdir. Yer yuzidagi hech bir kuch unga qarshi turolmaydi”, -degan edi pushtunlar mustaqillik harakati asoschilaridan biri Abdulg'afforxon.

XIII asrda islom faylasufi Salim Suvari “Suvari an'anasi” deb nomlanuvchi tinchliksevar yondashuvni taklif qildi. Senegallik so'fiy shayxi Amadu Bamba (1850-1927) G'arbiy Afrikada fransuz mustamlakachiligiga qarshi zo'ravonliksiz qarshilik harakatiga boshchilik qilgan. Amadu Bamba yevropaliklarga qarshi kurashga chaqiruvlarni bir necha bor rad etib, mehnatkashlik, taqvodorlik va ta'limni o'z xalqining zulmi va ekspluatatsiyasiga qarshi turishning eng yaxshi vositasi sifatida targ'ib qilgan.

Fuqarolik namoyishining eng birinchi ommaviy zo'ravonliksiz amalga oshirilishi misrliklar tomonidan 1919-yilgi Misr inqilobida Britaniya ishg'oliga qarshi olib borilgan. Ushbu ommaviy fuqarolik itoatsizligining tashkilotchisi hisoblangan Saad Zaglul Posho

asli o'рта sinfga mansub kishi, Al-Azhar universiteti bitiruvchisi, siyosiy faol, qozi, parlament va sobiq Vazirlar Mahkamasi vaziri bo'lib, uning rahbariyati musulmon va nasroniy jamoalarni hamda ayollarni birlashtirgan. 1914-yilda saylovoldi tashviqotini boshlagan Vafd partiyasi safdoshlari bilan birga ular Misrning ichki siyosiy mustaqilligiga va 1923-yilda Misrning birinchi konstitutsiya qabul qilinishiga erishdilar.

Margaret Chatterjining so'zlariga ko'ra, Mahatma Gandi o'zining kuch ishlatmaslik ta'limotini yaratishda islomdagi sufizmdan ta'sirlangan. Uning ta'kidlashicha, Gandining shaxsan o'zi Chishti degan sufizm vakili bilan tanish bo'lgan va kamtarlik, fidoyilik, kambag'allar bilan tenglik, insonlarning birodarligiga ishonish, Xudoning yagonaligiga e'tiqod va ta'limot tushunchalari kabi sufiy qadriyatlaridan ta'sirlangan. Devid Hardimanning ta'kidlashicha, Gandining libosi (dxoti) sufiy pirlari va faqirlarinikiga o'xshash edi, buni Uinston Cherchill ham Gandini faqir kishiga qiyoslaganida qayd etgan. Amitabh Palning so'zlariga ko'ra, Gandi so'fiylik islomiga o'xshash bo'lgan hinduizm yo'nalishiga ergashgan. Hindiston mustaqillik harakati davomida bir qancha musulmon tashkilotlari Britaniya mustamlakachilik hukmronligiga qarshi zo'ravonliksiz qarshilik ko'rsatishda muhim rol o'ynagan, jumladan Abdulg'afforxon va uning izdoshlari, shuningdek, Muhammad Ali Jinna boshchiligidagi "Hindiston musulmonlar ligasi" ham islomdagi patsifistik qarashlardan foydalangan.

Abdulg'afforxon yoki Bacha Xon (1890-yil 6-fevral – 1988-yil 20-yanvar) – pushtunlarning Britaniya hukmronligiga qarshi tinch yo'l bilan kurashish tarafdori bo'lgan. U o'zining zo'ravonliksiz muxolifati bilan tanilgan siyosiy va ma'naviy lider, umrbod patsifist va dindor musulmon bo'lgan. Mohandas Gandining yaqin do'sti Abdulg'afforxon Britaniya Hindistonida "Gandining oldi" laqabini oldi. Bacha Xon 1929-yilda "Xudai Xidmatgar" ("Xudoning xizmatkorlari") harakatiga asos solgan, uning muvaffaqiyati mustamlakachilar tomonidan unga va uning tarafdorlariga qarshi qattiq repressiyaga sabab bo'lgan va ular Hindiston mustaqilligi uchun barcha faollarning eng qattiq repressiyalarini boshdan kechirgan. Bacha Xon butun hind musulmon ligasining Hindistonni bo'lish talabiga keskin qarshi chiqdi. Hindiston Milliy Kongressi "Xudai Xidmatgar" rahbarlari bilan maslahatlashmasdan bo'linish rejasini qabul qilganini e'lon qilganida, Bacha Xon juda xafa bo'lgan va Milliy Kongressga "bizni bo'rilarga tashladingiz" dedi. Bo'lingandan so'ng, Badshoh Xon Pokistonga bay'at berdi va mamlakat ichida "Pushtuniston" avtonom ma'muriy birligi bo'lishini talab qildi, lekin u 1948-1954-yillarda Pokiston hukumati tomonidan hibsga olindi. Yagona birlik dasturiga ko'ra, hukumat G'arbiy Panjob, Sind, shimoli-g'arbiy chegara provinsiyasi, Bosh komissarlik provinsiyasi va Balujiston shtatlari ittifoqini G'arbiy Pokistonning yagona siyosatiga birlashtirishni e'lon qildi. Badshoh Xon ham 1960-1970-yillarning ko'p qismini qamoqda yoki surgunda o'tkazgan. Bacha Xon 1988-yilda Peshovarda uy qamog'ida vafot etgach, vasiyatiga ko'ra, Afg'onistonning Jalolobod shahridagi uyiga dafn etilgan. Uning dafn marosimida Xaybar dovonidan o'tayotgan o'n minglab odamlar qatnashdi. O'sha paytda hali davom etayotgan sovet-afg'on urushida ham kommunistlar va mujohidlar Bacha Xonni dafn etish tinch o'tishi uchun sulh tuzganlar.

Gandining fikri o'ziga xos bo'lsa-da, g'oyaviy "ota-ona"dan xoli emas. Gandi o'z asarlarida ba'zi narsalarni aytish uchun nimadan ilhomlanganini aytgan. Aytish mumkinki, aynan uning Londondagi faoliyati davomida G'arbning unga ta'sir qilishi uni turli diniy, ijtimoiy va siyosiy masalalardagi pozitsiyasiga o'zgacha qarashga majbur qildi. Londonga kelganidan ko'p o'tmay, u Genri Stivens Saltning ta'siriga tushdi. Saltning birinchi asari "Vegetarianizmga da'vo" Gandini vegetarianizm va ovqatlanish odatlari masalasiga e'tiborini qaratdi. Aynan shu davrda Gandi Londondagi vegetarianlar jamiyatlariga qo'shildi. Salt oxir-oqibatda Gandining do'stiga aylandi. U ishining ahamiyati haqida gapirar ekan, tarixchi Ramachandra Guha o'zining "Hindiston oldidagi Gandi" asarida shunday dedi: "Bizning tashrif buyurgan hindlarimiz uchun vegetarianlar jamiyati uni qutqargan boshpana edi. Yosh Gandi ikki buyuk mashhur ehtirosga unchalik qiziqmasdi. O'n to'qqizinchi asrning oxirida London, imperatorlik va sotsialistik siyosat uni e'tiborsiz qoldirdi, ammo Londondagi vegetarianlarning haftalik uchrashuvlarida u o'zining birinchi ingliz do'stlarini topdi. Saltning ishi Gandiga birinchi marta jamoaviy harakatlarda qatnashish imkonini berdi. Keyinchalik Salt Gandiga chuqur ta'sir ko'rsatgan Genri Devid Toroning tarjimai holini yozishni davom ettirdi. Toroning 1854-yilda yozgan "Valden" kitobi Gandini ham hayajonga solgan bo'lsa-da, uning 1849-yilgi "Fuqarolik itoatsizligi" essesi muhimroq edi. Gandi Toroni o'qiganida allaqachon Janubiy Afrikada fuqarolik itoatsizligining bir shakli o'rtasida edi. 1907-yilda Gandi nashr ettirgan "Hind fikri" jurnalida Genri Toroning urushga qarshi fikrlaridan ta'sirlanganini bayon etgan.

Gandi Janubiy Afrikada yashagan davrida (1893-1914) rus yozuvchisi Lev Tolstoyning institutsional nasroniylikni tanqid qilish va ruh sevgisiga ishonish ta'limoti uni juda hayajonga solgan. U mashhur siyosiy faolga aylanganidan keyin Tolstoyning "Hinduga maktub" essesiga so'zboshi yozadi. Gandi Tolstoy bilan xat almashib, ashramiga "Tolstoy farm" deb nom berdi. Gandining fikriga ko'ra, Tolstoyning 1894-yilda chop etilgan "Xudoning shohligi sizning ichingizda" kitobi Gandining patsifizm g'oyalariga kata ta'sir etgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1., "The moral and political thoughts of Mahatma Gandhi" by Raghavan Iyer
- 2., "Gandhi's political Philosophy " by Parekh
3. „The Indian peace movement " by Basu (1914-1947)